

Dinlerarası Diyaloga Karşı İnsanî Diyalog

The Human Dialogue versus the Interreligious Dialogue

Prof.Dr. Mehmet BAYRAKDAR^a

^aAnkara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri
İslam Felsefesi Bölümü, ANKARA

Yazışma Adresi/Correspondence:
Prof.Dr. Mehmet BAYRAKDAR
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri
İslam Felsefesi Bölümü, ANKARA
bayrakdam@yahoo.com

ÖZET bu makalemizde dinlerarası diyaloga karşı insani diyalog önerdik ve bu diyalogun amacı, ilkeleri ve yöntemini anlatmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Dinlerarası diyalog, insani diyalog,
insani diyalogun ilkeleri ve yöntemi

ABSTRACT In this paper we have suggested the human dialogue instead of the interreligious dialogue; and we have explained the the principal, method and aim of the human dialogue.

Key Words: Interreligious dialogue, human dialogue,
the principal and method of the human dialogue

Journal of Islamic Research 2007;20(3):309-315

Bugünkü şekliyle yürütülmekte olan dinlerarası diyalogu ve medeniyetler ittifakını tenkid ettiğimizde, gerek diyalogçu çevrelerden ve gerekse bazı insanlar bir açıdan haklı olarak: “İnsanlar diyalog yapmasın da dargın mı dursun?”, “Birbirleriyle tanışıp fikir alış verişinde bulunmasınlar mı?” gibi benzer sorular yöneltmektedirler.

Aslında bizim tenkitlerimiz anlaşılırsa, bizim farklı dinlere ve kültürlere mensup insanların aralarında diyalog yapılmasına temelde karşı olmadığımız anlaşılır. Bizim karşı olduğumuz şey, batılıların dinlerarası diyalog adı altında aynı zamanda misyonerlik ve ekümeniklik yapmaları, inkültürasyon adıyla batı Yahudi-Hıristiyan kültür değerlerini diğer kültürlerle yerleştirmelerine ve aynı şekilde dinlerarası diyalog yapıyoruz derken Müslüman diyalogçuların İslâm’ın en temel imanî esaslarından bile taviz verir derecesinde diyalog yapma biçimleridir. Dolayısıyla bizim itirazımız bugünkü şekliyle yapılmakta olan dinlerarası diyaloga’dır.

Aslında, insanların birbirine daha yakın olduğu ve dünyamızın maddi ve manevi olarak daha çok kirlenmekte olduğu bugün insanlık aşağıda anlatacağımız şekilde müesseseseleşmiş bir diyaloga dünden daha çok muhtaçtır. Bu, inkar edilemeyecek bir gerçektir.

İster basit anlamıyla insanların tanışması, isterse daha felsefi anlamıyla meselelerin tartışılarak hakikatin ortaya çıkarılması tanımlı ve amaçlı olsun, diyalogun

dinî veya kültürel, olmasından önce insanî olması gerekir. Aynı şekilde insanlığın bugünkü geldiği aşamada diyalog sadece tarafların iyi niyet ve insiyatiline bırakılmadan karşılıklı sözleşmelerle belirlenecek hukukî ilkelere dayanan bir kurumsal temeli olmalıdır.

İşte bu noktadan hareketle bizim açımızdan olması gereken diyalog konusundaki düşüncelerimizi belirtmeye çalışacağız.

Adı ne olursa olsun, bugünkü yürütülmekte olan diyalogun, batılılar tarafından gündeme getirilmiş ve başlatılmış olması diyalog adına bir şanssızlıktır. Önce şöyle bir tesbitle konuya girelim. Bu, bizim Batı'ya karşı ön yargı taşıdığımızın bir ifadesi olarak anlaşılmalıdır. Tarihi bir gerçekliği dile getirmek için bunu söylüyoruz. Bu tarihi gerçekte Yahudi-Hıristiyan geleceğine dayanan Batı'nın tarihinde "Öteki" veya "Başkası" denen, başta ırkî olmak üzere kendin olmayan din ve kültür mensuplarıyla birlikte yaşama fikri ve tecrübesinin olmayışıdır.

Dinler tarihi açısından meseleye bakacak olursak, Yahudiler'in sahip oldukları üstün veya seçilmiş ırk düşüncesiyle yaptıkları etnik ve dini ırkçılık ve ayrımcılık nedeniyle Hz. İsa'yı ve Hıristiyanlığı tanımamışlardır. Yahudiler ve Hıristiyanlar da aynı şekilde İslâm'ın varlığını tanımamışlardır. Sosyal ve siyasî tarih açısından meseleye baktığımızda da, Batı 19. yüzyılda başlayan sömürgecilik hareketiyle işgalci güç olarak Asya'da ve Afrika'da bir çok dini ve etnik milletle birlikte yaşam "şansını" elde etmiştir; ancak bunu öteki ile birlikte yapan olarak değerlendirmemiştir. Sömürge altındaki milletlere kendi dinlerini, dillerini ve kültürlerini zorla kabul ettirme yoluna gitmişlerdir. Amerika'da zencileri insan yerine koymamışlardır; beyaz-siyah ayrımı yapmışlardır. Endülüs'ü yeniden ele geçirince, İslâm'a ait ne varsa yerle bir etmişler; Müslümanları kılıçtan geçirmişlerdir.

Kıscacası Batı'nın tarihinde "öteki" diye bir kavram ve onun işaret ettiği bir anlam olmamıştır. Öteki'nin varlığına tahammülleri olamamıştır. Son elli yılda Batı'da "dinî çoğulculuk", "kültürel çoğulculuk", "dinlerarası diyalog", "medeniyetler ittifakı" gibi söylemlere rağmen, yine de Batı sürekli olarak Avrupa'da yaşayan yabancıları ve özellikle Müslümanları asimilasyon siyasetine tâbi tutmaktadırlar. Hala Öteki'nin Öteki olarak varlığını tanımaya bir türlü yanaşmıyorlar.

Buna karşılık İslâm'ın gerek Kur'an'da ve gerekse Hz. Peygamber'in Sünnet'inde var olan ilkeler çerçevesinde etnik, sosyal ve hukukî anlamda bir Öteki öğretisi

vardır. Öteki ile ilgili olarak "Ehl-i Kitap" kavramı, "Zimmet/Zimmi" kavramı, Kâfirûn suresindeki "Sizin dininiz size; benimki bana" ifadesiyle sergilenen din ve inanç hürriyeti gibi bir çok öğreti, Müslümanlara ötekini dinî, etnik, kültürel varlığını tanımalarını öğretmiştir. Hz. Peygamber, "Medine Antlaşması" ile Medine'de yaşayan Yahudilere yaşam hakkı tanınmanın ötesinde onlara din hürriyeti ve kendi hukuklarını uygulamada hukukî serbestlik yani çok hukukluk ilkesini tanımıştır.

Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar, feth ettikleri topraklardaki gayri müslümlere, Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in öğretileri temelinde ve gelişen İslâm fıkının çerçevesinde, dâima hukuku temelli ilişkilerde bulunmuşlardır; dillerine ve dinlerine asla karışmamışlardır; onlara din ve kültür hürriyeti temin etmişlerdir. Hatta zaman zaman İslâm'ı bile onlara tebliğ etmede çekimser kalmışlardır. Bu da bazen, haklı veya haksız, Müslümanlar cizye almak için İslâm'ı tebliğden çekinmişlerdir şeklindeki tenkitlere bile konu olmuştur.

Dolayısıyla kısaca özetlersek, Müslümanların Hz. Peygamber zamanından itibaren öteki ile birlikte yaşam tecrübesi olmuştur. Bu yaşam tecrübesi Öteki'nin başta varlığına, dinine ve kültürüne tahammülün ötesinde samimi bir saygıydı. Tarihte de yansıdığı gibi bu samimi saygı, Yahudi-Hıristiyan toplumunu, zaman zaman kendilerinden idarecilere Müslüman idarecileri tercih etmeye kadar götürmüştür. Çok örnekten birisini zikrelelim: Ünlü İtalyan filozofu ve "Güneş İlkesi"nin yazarı Campanella Osmanlı'ya Avrupa'ya gelerek adalet dağıtması çağırısında bulunmuştur. İnsanlık için bir diyalog gerekiyorsa, bunu en iyi yapabilecek olanlar Müslümanlardır. Ancak İslâm dünyasının ve Müslümanların bugün içerisinde bulunduğu sosyal, siyasî ve bilimsel durum ve konum Müslümanlara, ne kendilerine ne de başkalarına yön verme imkânı tanımaktadır. Müslümanlar bugün Müslüman olma ile olmama veya olduğunu İslâm sanma arasında bir zihniyet krizi yaşamaktadırlar. Oysa Allah, "Sizi insanlar üzerinde şahitler (gözlemciler) olmanız ve Resûl'ünü de sizin üzerinizde şahit olması için sizi orta bir ümmet kıldık."¹ "Siz, insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten sakındırır-sınız ve Allah'a inanırsınız"² buyurarak, Müslümanlardan böylece insanlığın önderi, yöneticisi ve yönlendiricisi olmaları gerektiğini istemektedir.

Müslümanlar, Allah'ın onlardan olmalarını istediği bu vasfa sahip değillerse, ister dinlerarası diyalog yapsınlar, isterse başka herhangi bir diyalog yapsınlar, İslâm adına başarılı olma şansları olamaz. Fakat bu, Müslü-

manların öteki ile ne türden olursa olsun hiçbir ilişkiye giremeyecekleri anlamını taşımaz. Aşağıda anlatmaya çalışacağımız ve temelini Kur'an'dan, Sünnet'ten ve akıldan alan bazı önemli ilkeler çerçevesinde Müslümanlar başkalarıyla elbette ilişki kurabilirler.

İNSANİ DİYALOG

1. İNSANİ DİYALOĞUN TANIMI

İnsanlığın barışı ve mutluluğu için olabilecek bir diyalog, insanî olmalıdır. İnsanlar diyalogu ister bugünkü gibi "dinlerarası diyalog" adıyla dinler üzerinden yapsınlar, ister kültürler veya siyasetler üzerinden yapsınlar, diyalogu yapan insanlar olduğuna göre önce diyalogun insan ve salt insanî değerler üzerinden yapılması gerekir.

İnsanî diyalogu şöyle tanımlayabiliriz: "İnsanın doğuştan toplumsal varlık oluşunun gereği olarak toplumsalılıkta öteki veya başkasıyla birlikte yaşam ve birliktelikte karşılıklı anlayış ve tabii iletişim.

2. İNSANİ DİYALOĞUN İLKELERİ

İnsanî diyalog için üç temel ilke olmalıdır:

a) Saygı: Ötekinin varlığını ötekinin hakkı olarak kabul etmektir. İnsanlar birbirlerini sevmeye bilir; sevmeleri de her zaman gerekemeye bilir; ancak diyalog olacaksa insanlar birbirlerinin varlığına saygı göstermek zorundadırlar. Saygının nesnellliğini her zaman gerek ahlâkî ve gerekse hukukî olarak belirleyebiliriz. Fakat sevgi hissi yönü ağır basan bir duygu olduğu için öznel kalır; sevginin hissiyatını hukukî olarak belirleyemeyiz.

b) Adalet: Temel varoluşsal ilişkilerde kendisi için hak gördüğü şeyi, öteki için de hak görmektir. Yani öteki ile ilişkilerde tabii ilişki vasıtaları ve konularında eşitlik ve denge ilkesini benimsemektir. İlişkiler gerek mahiyetsel ve gerekse keyfiyet ve kemiyetsel olarak uzlaşım bir biçimde hukuken ve nesnel olarak tespit edilmelidir.

c) Kimliksel Zâtiyet: Her türlü ilişki aslında öteki-öteki ilişkisidir. İlişkilerde ötekinin ötekilik niteliklerini ve aidiyetlerini ötekinin zati kimliği kabul etmektir. Her ötekinin ırkı, dinî, kültürel ve tarihsel bir aidiyeti ve kimliği vardır. İlişkilerde taraflar ötekiler olarak kimliklere hoşgörüsüz derecede razı olmalıdır. Hoşgörü (tolerans), ötekinin benzerliklerini değil farklılıklarına rıza gösterme olarak anlaşılması gerekir. Çoğu kez insanlar, hoşgörüden benzerliklere dayanan bir hoşgörü anlayışına sahiptir; bu yeterince hoşgörü değildir. Esas hoşgörü farklılıkları ön şartsız kabulü ve tahammülü olmalıdır.

Kimliksel Zâtiyet İlkesi, ilk iki ilke gibi, hukukî tesbitlere elverişli değildir. Bu açıdan manevî ve ahlâkîdir.

İşte bu temel ilkeler çerçevesinde her türlü ilişki, önce insanî olmak zorundadır. Her türlü ilişki aslında bir diyalog ilişkisidir veya tersi de doğrudur ve aynı şeydir. Dolayısıyla diyalogun, ister dinler üzerinden bir dini diyalog yapılsın, ister herhangi siyasi ve kültürel konular üzerinden özel bir diyalog yapılsın, uluslararası nitelikte ve kalitede bir ilişki gibi anlaşılması gerekir. Uluslararası dememizin nedeni, özellikle yukarıda bahsettiğimiz ilkeler açısından hem diyalogun prosedürünün, hem de diyalogun ilkelerinin hukuksal olarak tesbit edilmiş ve uzlaşmış olmasıdır. Dolayısıyla diyalog taraflardan birisinin keyfilğine bırakılamaz.

Örneğin insanî diyalog anlayışı içerisinde dinler üzerinden bir diyalog yapılacaksa, önce taraflar bu diyalogun nasıl yapılacağına dair konuya has ilkeler tesbit edip aralarında uzlaşacaklar ve ilkeleri hukukî metin halinde yazıya dönüştürecekler. Aynı şekilde her diyalog akti sonunda alınan kararlarda hukukî metinlere dönüştürülmelidir.

İnsanlar bizim bu insanî diyalog anlayışımıza burada itiraz ederek, biz böyle hukukî normlara ve kâidelere boğulacak bir diyalog istemiyoruz; bu uluslararası antlaşma mı yoksa diyalog mudur şeklinde soru sorabilirler. Eğer bugün örneğin dinlerarası diyalogcular dedikleri gibi gerçekten insanlık barışı gibi çok ulvî gayeli bir diyalog yapmak istiyorlarsa bunun yolu burdan geçer.

Eğer belirli dini konu etrafında toplanıp konferanslar ve paneller düzenlemeye diyalog diyorlarsa –ki bugüne kadar yaptıkları bundan öte bir şey değildir– bu diyalog değil konferanstır veya toplantıdır. Hatta birbirlerini kandırmacadır; tabii ki bugünkü duruma bakıldığında diyalog toplantılarını töneten ve yönlendiren Hıristiyan taraf en çok kandıran taraftır.

3. İNSANİ DİYALOĞUN TÜRLERİ:

Yukarıdaki açıklamalarımızdan hareketle tanımını daha önce yaptığımız insanî diyalogun yapılabilmesinin iki türünden bahsedebiliriz: a) Tabii İnsanî Diyalog; b) Kurumsal İnsanî Diyalog.

a) Tabii İnsanî Diyalog: Bu tür tabii insanî diyalog, farklı din ve ırkı kimliklere ait olsalar da farklı halkların toplum olma tabiatları gereği ve tabii ahlâk gereği birlikte yaşam biçimi olarak tanımlanabilir. Bu insanlığın başlangıcından bugüne adı diyalog olmayan bir diyalog-

tur. Geçmişte savaşlar ve kargaşalar olmuştur; ancak her coğrafyadaki farklı halklar halk olarak büyük ölçüde gerek komşu olarak ve gerekse bir şehrin veya devletin vatanı olarak birlikte yaşamışlardır. Bunun en yakın örneği Osmanlı toplumdur.

Tabii insanî diyalogun olması, savaşlar ve kavgaların olmadığı anlamına gelmez; nitekim bugün dinlerarası diyalog ve medeniyetler ittifakı olmasına rağmen yine savaşlar ve kavgalar vardır. Hatta bunları çıkaran bu diyalogları başlatan ve yürüten batılılardır. Geçmişte de günümüzde olduğu gibi savaşları çıkaranlar sade halklar değil, siyasiler ve bazen de dinî otoriteler olmuştur. Fakat yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, çoğu zaman halklar, ötekiler olarak, barış içerisinde komşu komşu yaşamışlardır.

O halde bugün dinî ve siyasî otoriteler, eğitim otoriteleri, yerel yönetim yetkilileri olarak kişiler ve kuruluşlar, diyalog adını bile kullanmadan ve hiçbir toplantı ve organizasyona ihtiyaç duymadan dünyanın dört bir yanında, herkes kendi faaliyet alanı içinde hep birlikte, insanların ötekiliğini belirleyen dinsel, ırkî ve kültürel özelliklerini öne çıkarmadan insanlar arasındaki fitrî saygı ve sevgiyi, hoşgörüyü yayarlarsa; herkesin herkese gibi insan olduğunu öğretirlerse; insanların insan olarak biri diğeriyle ilişkisi olması gerektiğini aşarlarsa, tabii insanî diyalog günümüzde daha çok canlanacaktır. Bu her türlü diyalogun ve bugüne kadar yapılmış ve yapılacak olan her türlü insan hakları sözleşmesi gibi kurumsal faaliyetlerin üstünde bir şey olacaktır.

Bu zaten bize göre fitrî dindir; fitrî yaşamdır ve fitrî siyasettir.

b) Kurumsal İnsanî Diyalog:

Din de dahil, siyasi, iktisadî, sosyal ve kısaca her türlü alanda alana özel yapılacak her türlü diyaloga uluslararası ilişkiler türünde belirli hukukî ilkeler çerçevesinde düzenlenmesine ve tertibine kurumsal insanî diyalog diyebiliriz.

Taraftarların karşılıklı sözleşmesiyle ve uzlaşımıyla belirlenecek hukukî ilkeler, kurumsal insanî diyalogun yönetimi ve iradesine, diyalogun yapım şekline ve proje sahibine diyalog sonucu alınan kararların uygulanmasına ilişkin olmalıdır. Hukukî alt yapıda tertiplenecek diyalog, böylece taraftarların birbirinin anlayışına ve amacına uygun olarak keyfi olmaktan kurtulacaktır. Taraftar diyalogta her yönden eşit başka yükümlülüğe ve sorumluluğa sahip olmalıdırlar.

İnsanî diyalog anlayışı içerisinde, dinler üzerinden diyalog nasıl yapılabilir; anlatırsak, özel bir diyalog şek-

line bir örnek olarak bugünkü dinlerarası diyalog denen diyalogun nasıl yapılmasını da anlatmış oluruz.

■ DİNİ DİYALOG

Bize göre “dinlerarası diyalog” tabiri yanlış bir tabirdir. Zaten diyalogu başlatan Hıristiyanların resmi belgelerinde bunun adı “dinî/dinsel” veya “dinlerarası” diyalogtur; tabir, İngilizce olarak resmi belgelerinde “Interreligious Dialog” şeklinde geçmektedir. Religious, “dinî” ve “dindar” demektir; “din” demek değildir. Ne hikmetse Türkiye’de bu dinî diyalog hep “dinlerarası diyalog” şeklinde yaygınlık kazanmıştır.

Biz tek başına dinî diyalogun, diyalogcular tarafından söylemde dile getirilen yüce amaçları gerçekleştirilebileceğine inanmıyoruz. Ayrıca konuyla ilgili diğer yazılarımızda da ortaya koymaya çalıştığımız gibi tarihi 1860’lı yıllara giden bu hareketin esas amacı dinleri kullanarak ve dönüştürerek insanî bir din oluşturmaktır. Buna itildiğini düşündüğümüz kiliseler de bundan kendi hesaplarına misyonerlik ve ekümeniklik için pay alma peşindedirler. Müslüman dinî diyalogcular da bize göre aldanmış taraf olarak İslâm’dan taviz vermeyi diyalog sanmaktadırlar.

İnsanî diyalog ve bu çerçevede dinî diyalog, yapılmasının demeyeceğimize göre, İslâm açısından dinî diyalogun nasıl yapılabileceğine dair bazı ilkeler tespit edebiliriz. Müslüman dinlerarası diyalogcular, yaptıkları diyalogun İslâm açısından meşruiyetini göstermek için Kur’ân’a ve Sünnet’te başvuruyorlar; ancak diyalogun nasıl yapılması ve ilkelerinin neler olması gerektiği konusunda o iki kaynağı kullanmıyorlar. Oysa Kur’an ve Sünnet, yapılacak her türlü insanî diyalog için Müslümanlara yol ve yöntem göstermektedirler.

1. KUR’ÂN’A GÖRE DİYALOG

Kur’ân’ın Diyalog İçin Öngördüğü Temel İlkeler

a) **Tarafların Manevi Yapılarını Tanıma:** Diyalog yapılması istenen ötekinin dinsel ve kültürel yapısının ve Müslümanlara karşı olan tutumunun bilinmesi ilkesi: “Ehl-i Kitap’tan çoğu, kendilerine hakk apaçık bu şekilde beyan edildikten sonra, içlerindeki kıskançlık yüzünden sizi imanınızdan tekrar küfre döndürmek isterler.”³; “Yahudiler ve Hıristiyanlar biz Allah’ın oğulları ve sevgilileriyiz dediler...”⁴

b) **Taraftara Tabî Olmama:** Diyalog yapmak demek, ötekine tâbi olmak demek değildir: “Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir guruba uyarsanız, sizi imanınızdan çevirip kâfirler haline getirirler.”⁵; “Sen

onların dinine tâbi olmadıkça, ne Hıristiyanlar, ne de Yahudiler senden razı olmazlar.”⁶

c) Tarafların Genel Ahlâkî ve Psikolojik Davranışlarını Tanıma: “Ey Ehl-i Kitap! Neden doğruyu eğriye karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz.”⁷

Ehl-i Kitap ile ilgili ayetlerden çıkardığımız bu ilkeler temel ilkelerdir. Bu ilkeler diğer din mensupları için de elbette geçerlidir. Müslümanların sadece Ehl-i Kitap ile diyalog yapma şartı yoktur; Budist, Hindu, hatta putperest gibi daha farklı din ve inanç mensuplarıyla da diyalog yapmaları söz konusu olabilir. Ama ifade ettiğimiz gibi bu temel ilkeler her din mensubu için geçerlidir.

Kur’ân’ın Diyalog Yöntemiyle İlgili İlkeleri

a) Diyalektik Yöntem: Kur’ân diyalog yöntemi olarak cedeli, yani diyalektiği öngörmektedir: “Ehl-i Kitap ile en güzel biçimde diyalektikleşin (cedelleşin) onlardan zulmedenler hariç; onlara deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de imân ettik. Bizim Tanrı’mız da sizin Tanrı’mız da Bir’dir ve biz O’na teslim olmuşuzdur.”⁸

b) Diyalog Tertibinde ve Yönetiminde Etkin Olma İlkesi: Sadece diyalog değil Müslümanlar, öteki ile türlü ilişkilerinde ilişkinin yapılmasında, sevk ve idaresinde işe ortak olmaları gerekir. Diyaloga bir taraf olarak sadece diyalogun aleti ve konusu olmamak lazımdır.

Diyalogun Konusu

Diyalog her konuda olabilir. Ancak Kur’ân’a göre seçilen konunun, ister taraflar arasında müşterek ve isterse ihtilafli olsun, konunun en önemli meseleleri diyaloga konu olması gerekir. Dini bir diyalogta örneğin, en temel konu olan iman meselesinden başlanmalıdır: “De ki: Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda eşit kelimeye geliniz: Allah’tan başkasına tapınmayalım; O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; Allah’ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilahlaştırmasın. Eğer onlar yüz çevirirlerse, o zaman: Bizim Müslüman olduğumuza şahit olun deyiniz.”⁹

Bugün gerek Hıristiyan ve gerekse Müslüman dinlerarası diyalogçular, diyalogun imânî ve benzer ihtilafli konularda olamayacağını, müşterek ahlâkî konularda yapılabileceğini söylerler. Çünkü diyalog bir davet veya tebliğ olmamalı derler. Oysa Kur’ân diyalogun dinde en önemli mesele olan imân ve imân anlayışı üzerinde olmasını istiyor. Diyalogu bir dine davet olarak görmemek bile, imânî konularda tartışmaktan, üzerinde akıl yürütmekten çekinmemeliyiz. Esas konular dururken, tâlî meseleler üzerinde tartışmak ne gerçekçilik olur; ne

samimiyetle bağdaşır, ne de tarafları bir sonuca götürür.

Kaldı ki, özellikle Müslüman dinlerarası diyalogçuların diyalogla ilgili söylediklerine ve yazdıklarına baktığımızda hep imânî konuları dile getiriyorlar ve hep de tavizkarane bir şekilde konuları işliyorlar. Dolayısıyla diyalog imânî ve kelâmî konularda yapılmıyor ve yapılmaz iddialarında da samimi değillerdir. Bunun en son örneği 138 Müslüman diyalogçunun imzalayıp Papa XVI. Benedikt’e gönderdikleri mektuplarıdır; bu mektupta yukarıda zikrettiğimiz ayette geçen “Ortak Kelime”yi mektuba başlık yapıp sonuçta ortaklaşa Allah’ın vahdaniyetine inanıyoruz diyorlar.

SÜNNET’E GÖRE DİYALOG

Hem genel olarak insanî diyalog için, hem de dinî diyalog için, Peygamberimizin bizim için örnek hayatından ve Sünnetinden diyalogun şekline, yöntemine ve amacına ilişkin birçok malzeme çıkarabiliriz. Onun gerek müşrikler ile ve gerekse Ehl-i Kitap ile yapmış olduğu antlaşmaları ve sözleşmeleri devrindeki farklı siyasi ve dinî önderlerle mektuplaşmaları uluslararası ilişkiler çerçevesinde değerlendirildiğinde bugün bizim için hayati önemi hâiz ilkeler ve bilgiler ihtiva ettiğini söyleyebiliriz. Bu ilkelerin ve bilgilerin çoğunluğu aynı zamanda yukarıda bahsettiğimiz Kur’ânî ilkelerle aynı olduğu için, burada aynı olanları tekrarlamayacağız. Sadece özellikle diyalog yapmanın psikolojik tutumuyla ilgili bazı önemli gördüğümüz hususlara işaret edeceğiz; çünkü diyalog psikolojisi, diyalog yapmanın en önemli zeminini oluşturmaktadır.

Bunları maddeler halinde sıralamaya çalışalım:

a) Duygusal Olmamak: Diyalog yapan olarak, karşı tarafa ötekinin siyasi gücü ve iktisadî itibarı veya zayıflığını hesaba katarak ona karşı aşağılık veya üstünlük komplekslerine kapılmamaktır. Çünkü bu tür zafiyetler, diyalogun akliliğini ortadan kaldırır. Bu açıdan Allah’ın Hz. Peygamberi Abese Suresinin ilk ayetleriyle uyarması son derece mânidardır. Bilindiği gibi Peygamberimiz, devrin itibarlı müşriklerini İslâm’a kazanmak için onlarla yaptığı bir sohbet esnasında yanına gelen bir âmayı önemsememesi üzerine bir uyarı olarak söz konusu surenin ilk ayetleri nâzil olmuştur. Hz. Peygamber, devrin görkemli ve ihtişamlı Bizans ve Sasâni krallarına hem de onları açıkça İslâm’a davet eden mektuplarıyla ilişki kurmak istediğini çekinmeden beyan etmiştir.

b) Hukukî Olmak: Hz. Peygamber, öteki tarafla yaptığı önemli ilişkilerini hukukî sözleşmeler biçiminde

yazıyla kayıt altına almıştır. Bunların en önemli örneğini Medine Vesikası teşkil eder. Bu açıdan da Hz. Peygamber bugün pozitif denen hukuk anlayışının öncüsü kabul edilebilir. Hz. Peygamber'in öteki taraflarla yaptığı antlaşmaların bir çoğu günümüze kadar gelebilmiştir.¹⁰ Bugün bütün bu peygamberi vesikalar, gerek insanî diyalog için ve gerekse herhangi bir özel konulu diyalog için, tarihî şartlarını göz önünde bulundurarak doğru değerlendirildiklerinde bize örnek teşkil edebilirler.

c) **Ötekine Benzememek:** Diyalog yapmak demek, ötekinin dini ve kültürel kimliğini "Ben" in kendine taşınması veya ona sahiplenmesi değildir. Bu, sadece ötekinin kimliğinin yanlışlığı veya doğruluğu açısından değil, hem ötekinin, hem de "Ben" in kendi kimliklerine saygı ve korunması açısından önemlidir.

Bilindiği gibi hem Allah Kur'an'da, hem de Resülü Sünnetinde Müslümanları ötekine benzememe ve ötekini taklit etmeme konusunda uyarılmaktadır. Çünkü ötekine benzemenin bir çok mahzuru yanında en önemli olumsuz tarafı, ötekinin "Ben" i yanlış değerlendirmesine ve algılamasına yol açmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber'e namaz emredildiği zaman, o ilk günlerde yönünü Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi Mescid-i Aksa'ya çevirmişti. Yahudiler ve Hıristiyanlar bundan Hz. Peygamber'in kendi dinlerini kabul ettiği gibi bir anlayışa gitmişlerdi. İşte bunun üzerine Allah, Resülü'ne yönünü artık Mescid-i Haram (Kabe'ye) çevirmesini emretmiştir.¹¹

İslâm, özellikle manevî açıdan ve kültürel açıdan Müslümanların ötekine benzememesi konusu üzerinde hassasiyetle durduğu için Peygamberimiz de konuyla ilgili bir çok uyarıda bulunmuştur. Konuyla ilgili meşhur hadislerden birisi şöyledir: "Kim bir kavme benzerse, onlardandır."¹²

Bugün maalesef Müslüman dinlerarası diyalogçuların diyalog amaçlı söyledikleri ve yaptıkları üzerinde ince düşündüğümüzde bu açıdan sapmaların olduğunu görebiliyoruz. Bunun bir nedeni Hıristiyan diyalogçuların sürekli olarak benzerlikler üzerinde diyalog yapılır veya yapalım şeklindeki ilkelerinden ve bu ilkenin yanlış değerlendirilmesi sonucu Müslüman diyalogçuların haleti rûhiyelerinde oluşturduğu menfi psikolojiden kaynaklanmaktadır.

Müslüman dinlerarası diyalogçular bir parola gibi Hıristiyanlara ve Yahudilere sürekli "Aynı Allah'a inanıyoruz" söylemi yapmaktadırlar. Allah aynı Allah'tır; ancak aynı Allah'a imanın mahiyeti ve şekli aynı mıdır? Öyle ki söylemlerinde tevhidi teslise benzeterek her ikisini bir ve aynı görmeye yönelmişlerdir.

Dinlerarası diyalog adına sergilenen bu tür benzenie tavrı, hem gerçekçi değil, hem de bizzat dinlere saygısızlıktır. Söz gelimi Hıristiyanlık, Hıristiyanlık ise, Yahudilikten ve İslâm'dan teslis akidesi ile ayrılık ve farklılık arz eder. Hatta, bu tür benzenie ve benzenie yaparken, Müslüman dinlerarası diyalogçular, farkındadırlar veya değillerdir, İslâm ilkelerini Hıristiyanlığa benzetiyorlar. Bu da önu açık çok tehlikeli bir diyalog söylemi ve biçimidir.

Bu tehlikeyi dile getirme bakımından şu işaret etmek istediğim gözlem önemlidir diye düşünüyorum: Sınıfta veya özel sohbette bazen gerek bir soru üzerine ve gerekse dersin akışı içerisinde yeri gelince Hıristiyanlık eleştirildiğinde, dinlerarası diyalogçu cemaat mensubu bazı öğrenciler yüzlerini ekşitiyorlar. Hatta artık selam bile vermiyorlar; selam vermemek için surat değiştiriyorlar.

Bu benim şahsi gözlemim değildir. Fakültemizdeki bazı hocaların da gözlemidir. Bu tutuma öğrenciler niçin giriyorlar? Çünkü onların otoritelerinin yanlış diyalog anlayışının ortaya çıkardığı benzenie ve benzenie psikolojisiyle öğrenci Hıristiyanlığa sahip çıkma psikozuna giriyor; belki bu onun elinde değildir ve bilinçli yapmıyordu; ama etrafından kazandığı haleti rûhiyesi onu buna itiyor diye düşünürüz.

Buraya kadar çok kısa olarak Kur'an ve Sünnet'e göre bir diyalogun nasıl yapılabileceğini anlatmaya çalıştık. Müslümanlar Batı ile özellikle manevî alanda diyalog yapmak istiyorlarsa, günümüzün şartları içerisinde muhatap seçimi de son derece önemlidir. Bugün Müslüman diyalogçuların diyalog yaptıkları muhataplarına bakarsak, bunların doğrudan Katolik ve Protestan kiliseleri misyoner teşkilatları ile Amerika'da Evangelistler olduğunu görüyoruz. Bunların tabiatları gereği Müslümanlarla gerçek anlamda bir dinî diyalog yapmaları mümkün değildir. Nitekim bunun böyle olduğunu kardinal Carlo Caffarra'nın şu ifadeleriyle doğrulamaktadır: "Biz gerçek diyalogu Yahudilerle yapabiliriz; Müslümanlarla sadece eğitim ve benzer meselelerde görüş alış-verişinde bulunuyoruz."¹³

Bize göre Müslümanların Batı ile yapacakları dini veya genel anlamda insanî diyaloglarında daha çok büyük kiliselerden bağımsız unitarianistleri gibi hür dini cemaatleri, siyasî ve ideolojik anlamda sosyalistler ve yeşiller gibi sol kesimleri ve hatta ateist grupları tercih etmelidirler.

Bu tercihin bazı nedenleri vardır. Birincisi, bugünün şartları içinde başta dinî açıdan olmak üzere çeşitli açıdan, İslâm'a ve Müslümanlara ön yargısız dememek

için en az ön yargıyla bakabilen batılılar, o kesimlerdir. İkincisi, tarihi açıdan bakıldığında bugün o kesimlerin sahip oldukları hür, liberal ve humanist düşüncelerinin ve zihniyetlerinin gerisinde, Farabi'den İbn Tufeyl ve İbn Rüşd'e Müslüman filozofların etkisiyle Ortaçağ Avrupa'sında ortaya çıkan akli ve hür düşünce akımları vardır. Özellikle Latin İbn Rüşdçüler Kilise'nin otoritesi sarsmışlar; Rönesans ve Reformun kapılarını açmışlardır. Dolayısıyla bugünkü batıdaki sol ve liberal kanadı temsil eden grupların çok uzak geçmişlerinde İslâm düşüncesinin tesirleri vardır. Deyim yerindeyse onlar tarihen bizdendirler.

Sadece bu açıdan değil, diğer başka yönlerden de batılı sol Müslümanlara daha yakındır. Adının sol olması bizim sol ile çağrışım yaptırarak menfi bir tutum yaratmasın. Bugünkü durum açısından, her iki solun yapısal ve zihniyet anatomisi ve toponomisi göz önünde bulundurarak aralarında bir mukayese yapacak olursak batılı

solun ancak ¼'ü bizim sol ile örtüşebilir. Batılı sağ, Türk sağıyla aynı olmadığı gibi batılı sol da Türk soluyla aynı değildir.

Çünkü her şeyden önce batılı sol, bir proleterya hareketi olarak ortaya çıkmıştır; bizim sol Tanzimatla birlikte bir burjuva hareketi olarak gelişmiştir. Batılı sol, statükoyu tenkit eder; bizim sol statükocudur. Batılı sol, papalık ve kiliseyi tenkit etmiştir; bizim sol bunu doğrudan din karşıtlığı olarak görüp büyük ölçüde İslâm karşıtlığı yapmıştır. Mahiyetleri farklı olsa da batılı sol ile bizim solun ¼'lük örtüşmesi işte bu noktadır. Batılı solu, örneğin Nietzsche'den Garaudy'ye aydınları açısından bakıldığında maneviyatı Doğu'da ararken, bizim sol maneviyatı batılı olmakta aramıştır.

O halde sonuç olarak, sağ-sol derdi olmayan veya olmaması gereken Müslümanlar yapacakları gerek insanî diyalog için ve gerekse dinî diyalog için batılı solun her açıdan daha uygun olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

1. Bakara, 143.
2. Âl-i İmrân, 110.
3. Bakara: 109. Benzer ayetler için bkz. Bakara: 105; Âl-i İmrân: 69-99; Mâide: 59.
4. Mâide: 18.
5. Âl-i İmrân: 100.
6. Bakara, 120.
7. Âl-i İmrân: 71; Ayrıca bkz. Âl-i İmrân: 72, 75, 78; Mâide: 47; Haşr:11; Ankebut: 12; Cum'a: 6.
8. Ankebut: 46.
9. Âl-i İmrân: 64.
10. Bu vesikaların çoğu, rahmetli M.Hamidullah tarafından "el-Vesâiku's-Siyâsiyye" adıyla yayınlanmıştır.
11. Bkz. Bakara: 143-151.
12. Ebû Davûd: Sünen, Libas, 5.
13. Corriere della Sera, 14 Aralık 2006, s. 13.